

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗДО»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0123-з
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
освітньо-професійної програми «Дошкільна
освіта»
Д. В. Зикова

Керівник: доцент кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. пед. н. _____ А. Ф.
Курінна

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та
початкової освіти, к. пед. н. _____ О. О.
Самсонова

Запоріжжя

2024 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

—
року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

Зиковій Дар'ї Віталіївні

- 1. Тема роботи:** «Особливості організації інклюзивного освітнього процесу в ЗДО»
керівник роботи Курінна Алла Феліксівна, кандидат педагогічних наук, доцент
затверджена наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 р. № 1447-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** 22 листопада 2024 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** аналіз педагогічної літератури.
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** на основі аналізу педагогічної літератури виокремити сучасні підходи до визначення поняття «інклюзія», «інклюзивна освіта» у науковому просторі; розкрити сутність поняття та принципи інклюзивної освіти; визначити особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами; виявити основні проблеми та виклики в організації інклюзивного освітнього процесу в ЗДО.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** 0 таблиць та 0 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Курінна А. Ф.	02.04.24 р.	02.04.24 р.
Розділ 1	Курінна А. Ф.	12.06.24 р.	12.06.24 р.
Розділ 2	Курінна А. Ф.	02.09.24 р.	02.09.24 р.
Висновки	Курінна А. Ф.	02.10.24 р.	02.10.24 р.
Додатки	Курінна А. Ф.	25.10.24р.	25.10.24 р.

7. Дата видачі завдання: 02. 02. 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної Роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	Виконано
2	Написання вступу	квітень	Виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	Виконано
4	Написання другого розділу	серпень-вересень	Виконано
5	Написання висновків	жовтень	Виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	листопад	Виконано
7	Захист	грудень	

Студент _____ Зикова Д. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Курінна А. Ф.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Вахняк Н. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 62 с., 50 джерел.

Об'єкт дослідження: організація інклюзивного освітнього процесу в закладах дошкільної освіти.

Предмет дослідження: програма організації інклюзивного освітнього процесу в закладі дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 284 «Зірковий» Запорізької міської ради.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність програми організації інклюзивного освітнього процесу в закладі дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 284 «Зірковий» Запорізької міської ради.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз наукової літератури, порівняння та узагальнення, обґрунтування методів організації інклюзивного освітнього процесу;

Емпіричні – методи накопичення первинної інформації про стан досліджуваного явища (спостереження, опитування, експертна оцінка).

Теоретична значущість кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні програми організації інклюзивного освітнього процесу в ЗДО.

Практична значущість кваліфікаційної роботи полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані в практичній діяльності педагогічних працівників закладу дошкільної освіти для покращення умов інклюзивної освіти.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

ІНКЛЮЗИЯ, ІНКЛЮЗИВНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС, ДІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ, ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

SUMMARY

Zykova D. V. Peculiarities of organising the inclusive educational process at ZDO.

The qualification work consists of an introduction, two chapters, conclusions, and a list of references (50 titles). The volume of the qualification work is 62 pages (51 pages of the main text).

The qualification work provides a theoretical substantiation and experimental verification of the effectiveness of the programme for organising an inclusive educational process in preschool educational institutions of combined type. The study clarifies the essence, structure and functions of basic concepts, considers the principles of inclusive education and the peculiarities of the development of children with special educational needs.

The work is aimed at identifying current problems and challenges in the process of organising an inclusive educational environment, as well as at developing and experimentally confirming the effectiveness of the programme implemented in the combined-type institution of general education No. 284 'Zirkovyi' of Zaporizhzhia City Council.

Object of research: organisation of inclusive educational process in preschool educational institutions.

Subject of the study: programme of organisation of inclusive educational process in the combined type of preschool educational institution No. 284 of Zaporizhzhya city council.

The purpose of the study: to theoretically substantiate and experimentally test the effectiveness of the programme of organising inclusive educational process in the combined type of preschool institution No. 284.

To achieve this goal, we set the following tasks:

- to reveal the essence of the concept and principles of inclusive education;
- identify the peculiarities of development of children with special educational needs;
- to identify the main problems and challenges in organising inclusive educational process in IPE;
- to theoretically substantiate and experimentally test the effectiveness of the programme for organising inclusive educational process in the combined type of IPE № 284 of the ZDO.

The first section ‘Theoretical foundations of inclusive educational process in IPE’ considers the essence of the concept of inclusive education and its principles, analyses the regulatory framework of inclusive education in Ukraine and the world, and outlines the peculiarities of development of children with special educational needs.

The second chapter, ‘Experimental verification of the effectiveness of the programme for organising the inclusive educational process in the Preschool Education Institution (nursery-garden) of the combined type No. 284 “Zirkovyi” of Zaporizhzhia City Council’, reveals the content, forms and methods of work with children with special educational needs, identifies the pedagogical conditions for organising the inclusive educational process and evaluates the effectiveness of the programme in the said preschool education institution.

The practical significance of the results obtained is that the materials of the study can be used in the practical activities of teachers and administrators of preschool educational institutions to improve the conditions of inclusive education.

Key words: inclusion, organisation of inclusive educational process, children with SEN, preschool educational institution

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні основи інклюзивного освітнього процесу в ЗДО.....	11
1.1. Сутність поняття та принципи інклюзивної освіти.....	11
1.2. Нормативно-правова база інклюзивної освіти в Україні та світі.....	20
1.3. Особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами.....	27
Розділ 2. Експериментальна перевірка ефективності програми організації інклюзивного освітнього процесу в Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №284 «Зірковий» Запорізької міської ради.....	35
2.1. Зміст, форми та методи роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.....	35
2.2. Педагогічні умови організації інклюзивного освітнього процесу.....	41
2.3. Реалізація програми організації інклюзивного освітнього процесу в Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №284 «Зірковий» Запорізької міської ради.....	46
Висновки.....	56
Список використаних джерел.....	57

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю забезпечення рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від їхніх освітніх потреб, у контексті сучасної системи освіти. Інтегративна освіта стає дедалі важливішим аспектом у розвитку суспільства, оскільки спрямована на створення умов, де кожна дитина може отримати якісну освіту в комфортному для неї середовищі. З огляду на це особливого значення набуває організація інтегративного освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, де формується основа подальшого розвитку дитини.

Вивчення інтегративної освіти є актуальним не лише для розширення наукових знань, а й для розроблення практичних рекомендацій, які можуть бути впроваджені в діяльність закладів освіти. На сьогоднішній день існує значний досвід організації інтегративної освіти як в Україні, так і за кордоном, проте чимало аспектів залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшого аналізу й обґрунтування.

Нормативно-правове підґрунтя організації інтегративного освітнього процесу в закладах дошкільної освіти представлено такими міжнародними та державними документами. Зокрема, «Конвенція ООН про права дитини» та «Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю» закріплюють право кожної дитини на освіту, що сприяє її всебічному розвитку, соціалізації та інтеграції в суспільство. Особливу увагу приділено забезпеченню рівного доступу до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

Державні законодавчі акти, такі як Конституція України та Закон України «Про освіту», визначають основні принципи інтегративного навчання, зокрема створення умов для інтеграції дітей з особливими потребами в освітнє середовище. Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту», у закладах дошкільної освіти створюються групи з інтегративним навчанням, які забезпечують

індивідуальний підхід до кожної дитини.

Ключовим документом, що регулює інклюзивну освіту, є Постанова Кабінету Міністрів України № 530 від 12 липня 2017 року, яка затверджує порядок організації інклюзивного навчання у закладах освіти. Цей документ передбачає надання додаткових послуг, таких як підтримка асистента вихователя, корекційно-розвиткові заняття, а також адаптацію освітніх програм і середовища для потреб дітей.

У цих та інших нормативних актах визначено основи для розвитку інклюзивної освіти в Україні, підкреслюється важливість створення необхідних умов для виховання, навчання та надання соціальних послуг дітям з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти.

Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко та інші присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм. Значний вплив на розвиток системи спеціальних навчальних закладів, удосконалення їх структури, розробку методик ранньої діагностики психічного розвитку дітей мали праці психологів Л. Виготського, О. Венгер, О. Запорожця, О. Киричука, Г. Костюка, Б. Корсунської, С. Максименка, Н. Морозової, В. Синьова, П. Таланчука, В. Тарасун, М. Ярмаченка.

Аналіз джерел свідчить про те, що проблема організації інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями є важливою та багатогранною, що вимагає подальшої розробки, зокрема щодо організації навчального процесу в інклюзивних групах дошкільних навчальних закладів. Тому ми вважаємо, що тема кваліфікаційної роботи «Особливості організації інклюзивного освітнього процесу в ЗДО» є актуальною.

Об'єкт дослідження: організація інклюзивного освітнього процесу в закладах

дошкільної освіти.

Предмет дослідження: програма організації інклюзивного освітнього процесу в ЗДО комбінованого типу № 284 ЗМР.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність програми організації інклюзивного освітнього процесу в ЗДО комбінованого типу № 284 ЗМР.

Для досягнення даної мети, нами були поставлені такі завдання:

- розкрити сутність поняття та принципи інклюзивної освіти;
- визначити особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами;
- виявити основні проблеми та виклики в організації інклюзивного освітнього процесу в ЗДО;
- теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність програми організації інклюзивного освітнього процесу в ЗДО комбінованого типу № 284 ЗМР.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз наукової літератури, порівняння та узагальнення, обґрунтування методів організації інклюзивного освітнього процесу;

емпіричні: методи накопичення первинної інформації про стан досліджуваного явища (спостереження, опитування, експертна оцінка).

Теоретична значущість: кваліфікаційної роботи полягає в обґрунтуванні програми організації інклюзивного освітнього процесу в ЗДО.

Практична значущість: кваліфікаційної роботи полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані в практичній діяльності педагогів та адміністрацій ЗДО для покращення умов інклюзивної освіти.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗДО

1.1. Сутність поняття та принципи інклюзивної освіти

Одне з найважливіших завдань держави – реалізація права людей з обмеженими можливостями здоров'я на здобуття загальної освіти нарівні з усіма. Дане положення прописане в «Законі про освіту», а також в Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю».

Інклюзивна освіта є важливою складовою сучасної освітньої системи, що забезпечує рівний доступ до навчання для всіх дітей незалежно від їх фізичних, психологічних, соціальних чи інших особливостей. Ідея інклюзії ґрунтується на переконанні, що всі діти, незалежно від фізичних, інтелектуальних чи соціальних відмінностей, мають право на якісну освіту в умовах, що сприяють їхньому розвитку та соціалізації. У контексті закладу дошкільної освіти інклюзивна освіта сприяє формуванню гармонійного та толерантного середовища, де кожна дитина може розвиватися, відчувати свою цінність та будувати соціальні зв'язки.

Для глибшого розуміння сутності та змісту інклюзивної освіти важливо розглянути підходи до формування інклюзивного освітнього процесу. Адже інклюзивна освіта є результатом комплексного соціалізаційного процесу та цілеспрямованого впливу з боку різних суб'єктів – держави, родини, педагогів, спеціалістів, які безпосередньо взаємодіють із дітьми в закладах дошкільної освіти. Завдяки цьому підходу кожна дитина, незалежно від особливостей розвитку, отримує можливість для повноцінного включення в освітній процес та активного розвитку.

Спочатку нам потрібно розглянути поняття «інклюзія» та «інклюзивна

освіта».

«Поняття інклюзії (англ. inclusion — включення; франц. inclusif — той, хто включає в себе; лат. include — заключаю, включаю) — означає процес активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей» [34].

Як вважає Л. Міщик «Інклюзія — це процес збільшення ступеня участі всіх дітей у соціальному житті та різних програмах» [29].

А. Колупаєва зазначає, що «інклюзія (від inclusion — включення) — процес реального включення людей з інвалідністю в активне громадське життя. Інклюзія передбачає розробку і застосування конкретних рішень, що дозволять кожній людині рівноправно брати участь в суспільному житті» [32].

Отже, інклюзія є багатограним процесом, спрямованим на забезпечення активної участі всіх людей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних чи соціокультурних особливостей, у різних сферах суспільного життя. Це включає створення умов для рівноправного залучення до соціальних відносин, освітніх програм і громадської діяльності, що стає можливим завдяки впровадженню конкретних рішень та адаптацій. Інклюзія акцентує увагу на рівності, доступності та взаємодії, сприяючи розвитку гармонійного та толерантного суспільства.

Інклюзія, як процес активного включення всіх громадян у суспільну взаємодію, є основою для розвитку інклюзивної освіти. Згідно з визначенням, інклюзія охоплює всі аспекти соціальної взаємодії, враховуючи різноманітні фізичні, інтелектуальні, культурні та інші особливості осіб. Таким чином, інклюзія стосується не лише прийняття людей з різними особливостями в суспільство, а й створення умов для їх повноцінної участі в усіх сферах життєдіяльності.

Інклюзивна освіта є втіленням цієї ідеї в навчальному середовищі, де створюються умови для розвитку кожної дитини, незалежно від її психофізичних особливостей. Вона передбачає адаптацію навчального процесу до індивідуальних потреб дітей, що дозволяє їм не лише отримувати знання, але й активно включатися

у соціальне життя в межах навчального закладу.

«Інклюзивна освіта (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення), передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку» [32].

«Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу» [41].

Зазначають широке та вузьке поняття інклюзивної освіти, а саме «вужче розуміння інклюзії – це «включення» дітей з особливими освітніми потребами та дітей з інвалідністю в загальноосвітні навчальні заклади; ширше розуміння інклюзивної освіти полягає в позитивному ставленні до багатоманітності учнів, цінуванні та врахуванні відмінностей кожного учня» [17].

Інклюзивна освіта базується на забезпеченні права кожної дитини на навчання, включно з представниками соціально вразливих груп, такими як діти з особливими освітніми потребами, діти з інвалідністю чи діти-сироти. Вона сприяє позитивному сприйняттю багатоманітності, розглядаючи індивідуальні відмінності учнів як ресурс для розвитку, а не як проблему. Головним пріоритетом є не просто фізична присутність дітей у класі чи групі, а їхня активна участь в освітньому процесі. Також інклюзивна освіта передбачає виявлення та усунення різних бар'єрів, таких як фізичні, інформаційні, інституційні чи пов'язані з упередженим ставленням, щоб забезпечити рівні можливості для всіх учасників навчання.

В основу інклюзивної освіти покладено ідеологію, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, що забезпечує рівне ставлення до всіх людей, але створює сприятливі умови для дітей, які мають особливі освітні потреби. Інклюзивна освіта – процес розвитку загальної освіти, який передбачає доступність освіти всім, у плані пристосування до різних потреб всіх дітей, що забезпечує доступом до освіти з

особливими потребами.

Інклюзивна освіта – це освітня система, яка забезпечує можливість кожній дитині незалежно від її фізичних, інтелектуальних, соціальних, емоційних, мовних чи інших особливостей брати участь у загальному процесі навчання та виховання. Така система сприяє розвитку та соціалізації, що допомагає дитині рости рівноправним членом суспільства та знижує ризики її ізоляції чи сегрегації. Інклюзивна освіта вважається складовою розвитку загальної системи освіти, що забезпечує доступність навчання для всіх дітей, включаючи дітей з особливими потребами.

Термін інклюзивна освіта відбиває сучасний підхід як до освітньої системи, до ролі людини у суспільстві. Інклюзія має на увазі рішення освітніх потреб дітей з обмеженими можливостями через адаптацію дошкільних та інших навчальних закладів під потреби кожної дитини.

У наш час багато людей ототожнюють інклюзію виключно з особами, які мають інвалідність – стан, пов'язаний із втратою здоров'я внаслідок захворювань, травм чи вроджених вад, що у взаємодії із зовнішнім середовищем може обмежувати їхню життєдіяльність. Так, «особи з інвалідністю це особи, які мають стійкі фізичні, психічні, інтелектуальні чи сенсорні порушення, що можуть заважати повній та ефективній участі таких осіб у житті суспільства на рівні з іншими» [35].

Проте діти, яким потрібна інклюзивна освіта, можуть і не мати інвалідності, але вони мають ООП. Згідно з Законом України «Про освіту» дитина з ООП – «це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» [35].

ЮНЕСКО розглядає дітей з особливими освітніми потребами як широке поняття. Зокрема, до дітей з ООП ЮНЕСКО включає до групи дітей з порушеннями розвитку, тих хто має емоційні та поведінкові розлади, проблеми з мовленням та спілкуванням, труднощі в навчанні, затримки або обмеження інтелектуального

розвитку, фізичні або нейромоторні порушення, а також проблеми зору та слуху. До цього переліку також належать діти, які виховуються в несприятливих умовах, діти з етнічних меншин, безпритульні діти та діти, які живуть з ВІЛ-інфекцією або СНІДом.

Для роботи з дітьми особливими освітніми потребами важливо розуміти відмінності між поняттями «виключення», «сегрегація», «інтеграція» й «інклюзивна освіта».

«Виключення – це коли учнів у будь-який спосіб, прямо чи опосередковано, позбавляють доступу до освіти або відмовляють у такому доступі.

Сегрегація – це ситуація, у якій діти з ООП отримують освіту у відокремлених закладах (установах), пристосованих до різних або до певного виду порушень дітей, ізоляції від інших дітей.

Інтеграція – це процес влаштування дітей з ООП до існуючих закладів освіти розумінням того, що діти з ООП зможуть пристосуватися до стандартизованих вимог таких закладів» [34].

На думку одного з нідерландських дослідників К. Рейсвейка «інклюзивна освіта сприяє:

- розвитку здібностей дитини;
- визнанню того, що нормальний розвиток не є загальноприйнятою «нормою»;
- задоволенню особливих потреб;
- створенню системи підтримки;
- функціональному підходу до лікування та навчання;
- участі батьків у лікуванні та навчанні їхніх дітей» [32].

Інклюзивне навчання – це система освіти, де кожна дитина, незалежно від своїх особливостей, має право навчатися в закладі освіти. Для цього розробляються спеціальні програми, які враховують індивідуальні потреби кожного учня. Крім того, діти отримують додаткову допомогу від психологів, педагогів та інших

фахівців.

Аналізуючи інформацію ми визначили головну мету інклюзивної освіти, а саме забезпечення права кожної дитини на доступ до якісної освіти відповідно до її потреб та можливостей, а також її соціалізація в суспільстві через створення інклюзивного освітнього середовища.

Це означає, що освітній процес має бути адаптований до потреб кожного учня, а навчальне середовище – сприяти його успіху. Завдання інклюзивної освіти полягають у тому, щоб створити умови, в яких кожна дитина почувалася б комфортно, безпечно і мотивовано до навчання.

Л. Миська зазначила у своїй статті основні завдань інклюзивної освіти:

- «використання світового досвіду впровадження інклюзії;
- зміна стереотипів та негативного ставлення до осіб з обмеженими можливостями;
- усунення бар'єрів та нерівності доступу до інфраструктури суспільного середовища;
- запровадження змін у освітніх системах країн, розробка освітніх програм інклюзивної освіти з урахуванням національних особливостей їх реалізації;
- впровадження принципів інклюзії у національні законодавства країн;
- підготовка персоналу для роботи в інклюзивному освітньому просторі;
- формування сприятливих економічних стратегій впровадження інклюзивної освіти;
- створення світової моделі інклюзивного навчального середовища;
- широке інформування та розповсюдження інформації про позитивні наслідки впровадження інклюзії в суспільство;
- включення осіб з обмеженими можливостями у загальноосвітнє середовище;
- забезпечення осіб з обмеженими можливостями використовувати свій потенціал та займатись трудовою діяльністю» [28].

Інклюзивна освіта тісно пов'язана з іншими сферами життя суспільства, такими як соціальна політика, психологія, педагогіка. Її функції виходять за межі освітнього закладу і спрямовані на формування інклюзивного суспільства, в якому всі люди мають рівні права та можливості. Інклюзивна освіта сприяє розвитку толерантності, поваги до різноманітності та співпраці між людьми.

Функції інклюзивної освіти – це ключові напрями, які визначають процес впровадження інклюзивного підходу в освітню систему. У світовій практиці впровадження інклюзивної освіти можна виділити такі основні функції:

- «функція універсалізаційна – забезпечення рівної участі осіб з обмеженими можливостями до будь-якого виду діяльності та послуг, які призначені для широкого загалу;

- функція соціалізації – полягає у переданні особам з обмеженими можливостями знань та навичок культурної спадщини, засвоєнні широкого кола соціальних цінностей;

- вихована функція – загальна та спеціальна. Загальна виховна функція полягає у формуванні позитивного ставлення суспільства до осіб з обмеженими можливостями, сприйняття зазначеної категорії, як рівних собі. Спеціальна виховна функція полягає у прищепленні та ствердженні в осіб з особливими освітніми потребами на рівні свідомості почуття власної гідності та поваги до себе, забезпечення усвідомлення ними того, що вони рівні у своїх правах, свободах і можливостях з іншими людьми і мають однакову із ними цінність для суспільства, тобто психофізичні вади осіб компенсуються за рахунок грамотно організованого та реалізованого соціального виховання;

- функція соціального захисту полягає у захисті від дискримінації осіб, що мають недоліки психофізичного-розвитку, виявленні та усуненні умов і факторів, що перешкоджають реалізації їх освіти на принципах загальної рівності, доступності та індивідуального підходу;

- професійна функція – підготовка осіб з обмеженими можливостями до

трудової діяльності та розвиток потенціалу кожної окремої особи» [28].

Інклюзивний підхід вимагає глибокого розуміння специфіки потреб кожної дитини та створення відповідного освітнього середовища, що підтримує та стимулює різнобічний розвиток. Саме тому основою інклюзивної освіти є низка принципів, що охоплюють доступність, індивідуалізацію навчання, співпрацю з сім'ями та підтримку соціальної рівності. Виконання цих принципів у закладах дошкільної освіти забезпечує не лише освітній розвиток дитини, а й формує у дітей початкові навички співіснування у багатогранному суспільстві, сприяє розвитку терпимості та взаєморозуміння.

Основний принцип інклюзивної освіти це забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місце проживання. Інклюзивну освіту, як систему освітніх послуг, має забезпечувати інклюзивна школа – заклад освіти, що адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує наявні в громаді ресурси, залучає батьків, фахівців для надання спеціальних послуг відповідно до потреб кожної дитини, забезпечує сприятливий клімат в освітньому середовищі.

А. Колупаєва у своїй роботі визначає основні принципи інклюзивного навчання:

- «всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;
- школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів, узгоджуючи різні види й темпи навчання;
- забезпечення якісної освіти для всіх завдяки відповідному навчально-методичному забезпеченню, застосуванню організаційних заходів, розробці стратегії викладання, використанню ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами;
- діти з особливими освітніми потребами мають отримувати додаткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу

навчання» [32].

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з ключових демократичних ідей – усі діти є цінними та активними членами суспільства. Навчання у закладах інклюзивної освіти приносить користь не лише дітям з особливими освітніми потребами, а й іншим учням, їхнім сім'ям і суспільству загалом. Завдяки взаємодії з іншими дітьми учні з особливими освітніми потребами розвиваються когнітивно, фізично, мовно, соціально та емоційно. У той же час діти з типовим рівнем розвитку слугують для них прикладом належної поведінки, мотивують до вдосконалення, використання нових знань і навичок. Спілкування в інклюзивних класах сприяє формуванню дружніх стосунків між учнями, природному сприйняттю відмінностей і толерантному ставленню до них, а також виховує в дітей чуйність і готовність допомагати іншим.

Інклюзивна освіта зосереджується на створенні методології, орієнтованої на індивідуальні потреби кожної дитини. Вона розробляє гнучкі підходи до навчання, що враховують різноманітність потреб дітей із особливостями психофізичного розвитку. Таке навчання дає змогу учням отримувати знання про права людини, сприяє зменшенню дискримінації, формує вміння спілкуватися, а також розуміння й прийняття людської різноманітності.

Інклюзивний підхід також має позитивний вплив на сім'ї. Батьки дітей із особливими освітніми потребами отримують підтримку від інших батьків, краще розуміють особливості розвитку своїх дітей і більш активно долучаються до процесу їхнього навчання та виховання. Вихователі інклюзивних груп глибше усвідомлюють індивідуальні особливості дітей, ефективніше взаємодіють із батьками та іншими спеціалістами. З точки зору суспільства інклюзивна освіта формує покоління, яке змалку навчається розуміти, приймати й толерантно ставитися до людських відмінностей.

Отже, інклюзивна освіта – це не просто інтеграція дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні заклади, а комплексний процес,

спрямований на створення такого освітнього середовища, де кожна дитина, незалежно від її індивідуальних особливостей, може розвиватися і реалізувати свій потенціал. Цей підхід передбачає не лише адаптацію навчального процесу, а й зміну свідомості суспільства, формування толерантності та поваги до різноманітності.

1.2. Нормативно-правова база інклюзивної освіти в Україні та світі

Розвиток інклюзивної освіти в Україні та світі відбувається відповідно до міжнародних та національних нормативно-правових актів, які визначають правові засади та стандарти забезпечення рівного доступу до освіти для всіх дітей, включно з дітьми з особливими освітніми потребами.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) понад півстоліття визнаним міжнародним законотворцем. Засадничі законодавчі акти Організації Об'єднаних Націй визначили, що питання інвалідності стосуються сфери прав людини, а не лише реабілітації та соціального забезпечення.

Найбільш фундаментальне втілення прав людини на міжнародному рівні – Загальна Декларація ООН про Права людини, ухвалена у 1948 р, яка закріплює право людини на освіту здобуття, певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, що необхідні для нормальної життєдіяльності в сучасному суспільстві. «У ст. 26 зазначеного документа вказано, що кожна людина має право на освіту; освіта має бути безоплатною, хоча б початкова та загальна; початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинні бути загальнодоступними, а вища освіта – однаково доступна для всіх на основі здібностей кожного, спрямована на повний розвиток особистості та підвищення поваги до прав людини й основних свобод. Освіта також має сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами. Батьки мають пріоритетне право у виборі виду освіти для

своїх неповнолітніх літніх дітей» [12].

Важливим кроком у визнанні прав людей з обмеженими можливостями стало ухвалення 20 грудня 1971 року Генеральною Асамблеєю ООН Декларації про права розумово відсталих осіб. Цей документ підтверджує, що такі люди мають ті ж права, що й інші члени суспільства. Вони мають право на медичне обслуговування, фінансову підтримку, освіту та професійне навчання відповідно до своїх можливостей, право проживати в сімейному середовищі або в спеціалізованих установах з максимально наближеними до звичайних умов, що забезпечує їхню повну інтеграцію у суспільство. став першим документом, який визнав людей з інвалідністю рівноправною соціальною групою, яка потребує правового захисту, і це було особливо важливо, оскільки розумово відсталі особи часто сприймалися як «неповноцінну» меншість у суспільстві.

Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти, прийнята ООН 14 грудня 1960 року, ґрунтується на положеннях Загальної декларації прав людини, зокрема на принципах недопущення дискримінації та права кожної людини на освіту. У цій Конвенції дискримінація визначається як будь-яка відмінність, виняток, обмеження або перевага, заснована на расі, кольорі шкіри, статі, мові, релігії, політичних або інших поглядах, національному чи соціальному походженні, економічному становищі або місці народження, яка має на меті або призводить до порушення рівності у сфері освіти.

У ст. 1 Конвенції визначено, що дискримінацію варто розуміти як «закриття для будь-якої особи або групи доступу до освіти; обмеження освіти; створення або збереження окремих систем освіти чи закладів освіти. Згідно з цим документом держави зобов'язалися розробити і впроваджувати загальнодержавну політику для здійснення рівних можливостей у сфері освіти, зокрема, зробити початкову освіту обов'язковою та безоплатною; забезпечити в усіх державних закладах рівні умови щодо якості навчання (ст. 4)» [20].

Згідно з Конвенцією ООН про права дитини, інтереси дитини мають бути

пріоритетними у всіх рішеннях, що її стосуються. Це стосується і права на освіту. Кожна дитина, незалежно від своїх особливостей, має право навчатися в інклюзивному середовищі і не повинна бути ізольована від інших дітей. Освіта розглядається як фундаментальне право людини, яке сприяє її всебічному розвитку.

У Конвенції зазначається, що «неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі та полегшують її активну участь у житті. Неповноцінна дитина має право на ефективний доступ до послуг у сфері освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності і доступу до засобів відпочинку, що призводить до найбільш повного залучення дитини в соціальне життя та досягнення розвитку її особистості, включаючи культурний і духовний розвиток дитини» [20].

Інноваційний підхід до інклюзивного навчання був представлений на Всесвітній конференції щодо освіти осіб з ООП: доступ і якість, проведеної за підтримки ЮНЕСКО в Іспанії, в м. Саламанці 7–10 червня 1994 року. Понад 300 учасників, які представляли 92 уряди та 25 міжнародних організацій, зібралися для досягнення мети «Освіти для всіх».

За результатами конференції було ухвалено Саламанську декларацію про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти осіб з ООП та Рамки Дій щодо освіти осіб з ООП. Це перший міжнародний документ, де введено термін «інклюзивне навчання», «інклюзивна школа», «особливі освітні потреби» і проголошено керівні принципи впровадження інклюзивної освіти на національному рівні.

Керівний принцип, на якому ґрунтуються «Рамки дій», полягає у тому, що «школи повинні приймати всіх дітей, незважаючи на їхні фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовленнєві або інші особливості. До них належать діти з ООП; безпритульні та діти, які працюють; діти з віддалених районів або вихідці із

кочового населення; діти, які належать до мовних, етнічних або культурних меншин, та діти з інших, менш сприятливих або маргіналізованих районів чи груп населення. Згідно з цими Рамками дій, багато дітей стикаються із труднощами у навчанні, а, отже, мають особливі освітні потреби. Заклади освіти мають шукати шляхи успішного навчання всіх дітей, включаючи дітей, у яких є серйозні порушення розвитку та інвалідність» [39].

Сьогодні в Україні створено нормативно-правову базу для розвитку інклюзивної освіти, яка постійно удосконалюється. Аналіз законодавства свідчить, що основні закони про освіту загалом забезпечують соціальний захист дітей та осіб з обмеженими можливостями, а також гарантують умови для спеціального, компенсаторного та інтегрованого навчання.

Основні документи, що регулюють інклюзивну освіту в Україні.

Після проголошення незалежності України Верховна Рада ухвалила Основний Закон – Конституцію України, яка в червні 1996 року закріпила основні права, свободи та обов’язки громадян. Зокрема, у статті 21 зазначено, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах». У статті 53 наголошується, що «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти у державних і комунальних закладах освіти; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, різних форм навчання». Крім того, стаття 24 підкреслює принцип рівності прав та забороняє будь-які обмеження «за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовними та іншими ознаками». Хоча в цій статті окремо не згадуються діти з особливими освітніми потребами (ООП), очевидно, що принцип рівності прав, включаючи право на інклюзивну освіту, поширюється і на них.

Право громадян України на освіту без жодних обмежень, незалежно від стану здоров’я, відкритий доступ до освітніх закладів та право батьків обирати для дитини

заклад освіти було закріплено в законах України «Про освіту» (1993), «Про загальну середню освіту» (1999) та інших нормативно-правових актах. Однак, у той час ці закони й нормативна база розроблялися без врахування сучасних підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами та змін у державній політиці, зокрема щодо інклюзивної освіти. «16 грудня 2009 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю і Факультативний протокол до неї, а 6 березня 2010 року ці міжнародні документи набули чинності на території України» [35].

У 2010 році були внесені зміни до Закону України «Про загальну середню освіту», згідно з якими діти з ООП отримали можливість здобувати загальну середню освіту дистанційно, а також у спеціальних і інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти.

У цей період були затверджені перші нормативно-правові документи щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні, серед яких розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (2009); постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» (2011); накази Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» (2010); інструкційно-методичні листи МОН України «Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням» (2012),

«Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2012). Однак у цей час державна політика України у сфері освіти не передбачала системного впровадження інклюзивної освіти по всій країні.

Наразі Україна обрала стратегічним напрямом розвитку інтеграцію в європейський освітній простір, де інклюзивне навчання є основною формою здобуття освіти дітьми з ООП. За статистичними даними, кількість дітей з ООП в

Україні щорічно збільшується, тому впровадження інклюзивної освіти є актуальним і передбачає застосування інноваційних освітніх технологій, створення інклюзивного освітнього середовища для осіб з ООП і доступність закладів освіти.

Діяльність закладів дошкільної освіти, де навчають діти з особливими освітніми потребами, функціонують інклюзивні групи, регламентується відповідно до нормативно-законодавчої бази.

Закон України «Про Освіту» закріплює право директора закладу дошкільної освіти самостійно формувати нормативне поле і покладає відповідальність за розроблення локальних актів.

На директора закладу дошкільної освіти під час впровадження інклюзивної практики покладено розв'язання таких завдань:

- розроблення правової бази інклюзивного процесу;
- дотримання вимог прийому і комплектування інклюзивних груп;
- кадрове забезпечення;
- технічне обладнання;
- інформаційно-методична підтримка організації інклюзивного навчального процесу.

Навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами має бути організоване відповідно до Статуту закладу. Локальний акт виконує функцію уточнення, деталізації та доповнення загальних правових норм з урахуванням особливостей конкретного закладу дошкільної освіти, зокрема щодо організації освітнього процесу для таких дітей.

Локальні акти нормативно-правового супроводу для реалізації інклюзивної практики в закладі дошкільної освіти:

- «положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти (розроблюють відповідно до Закону України «Про освіту» (ст.20), наказу МОН України від 08.06.2018 р. № 609 «Про затвердження Примірною положення про команду

психолого- педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти»);

– додаткова угода з батьками вихованців на організацію психолого- педагогічного обстеження й індивідуального супроводу дитини з особливими освітніми потребами спеціалістами ЗДО (це один із важливих локальних документів, у якому зафіксовані права та обов'язки всіх суб'єктів інклюзивного простору, де передбачено правові механізми зміни освітнього маршруту у відповідності з індивідуальними особливостями і можливостями окремо кожної дитини);

– посадові інструкції (із змінами) для педагогічних працівників, де передбачено основні положення про прийом дітей х ООП відповідно до рекомендацій інклюзивно- ресурсного центру (ІРЦ) або ПМПК, їх навчання відповідно до ІПР, організацію мережевої взаємодії тощо;

– накази ЗДО» [48].

Важливе значення для організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої та дошкільної освіти, наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого- педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладу загальної середньої та дошкільної освіти», метою якого є забезпечення ефективного психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами через створення й організацію роботи команди супроводу в освітніх закладах.

Цей документ визначає склад, завдання, функції, права й обов'язки команди психолого-педагогічного супроводу, а також регулює освітній заклад та його роботу. Команда створюється з метою забезпечення умов для реалізації індивідуальної програми розвитку (ІПР) дитини, надання корекційно-розвивальних послуг, підтримки соціалізації та всебічного розвитку. До складу команди можуть входити педагогічні працівники, психологи, логопеди, медичні працівники, батьки

дитини та зовнішні фахівці. Її діяльність спрямована на діагностику, розробку й корекцію ІПР, а також моніторинг ефективності супроводу, забезпечуючи тісну взаємодію з адміністрацією освітнього закладу, педагогами й родиною дитини.

Отже, розвиток інклюзивної освіти в Україні й світі ґрунтується на міжнародних та національних нормативно-правових актах, які гарантують право на рівний доступ до освіти для всіх дітей, включно з тими, хто має особливі освітні потреби (ООП). Міжнародні документи, такі як Загальна декларація прав людини, Конвенція про права дитини та Саламанська декларація, підкреслюють принципи недискримінації, доступності та інклюзії в освіті. В Україні, після ратифікації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, активно вдосконалюється нормативно-правова база, зокрема закони та підзаконні акти, що регулюють інклюзивне навчання у дошкільних і шкільних закладах. Особливу роль відіграє організація роботи команди психолого-педагогічного супроводу, яка забезпечує розробку й реалізацію індивідуальних програм розвитку дітей з ООП, їх соціалізацію та всебічний розвиток. У цілому інклюзивна освіта є пріоритетним напрямом розвитку освітньої політики в Україні, що відповідає європейським стандартам і потребує подальшого впровадження інноваційних технологій та створення доступного освітнього середовища.

1.3. Особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами

Діти з особливими освітніми потребами є однією з найуразливіших категорій у суспільстві, яка потребує особливої уваги, підтримки та створення умов для реалізації їхнього потенціалу. У дошкільному віці, коли формуються основи особистості, розвитку пізнавальних здібностей і соціальних навичок, ці діти потребують не лише адаптованих програм, а й індивідуального підходу в освітньому процесі.

М. Уорнок у 1978 р. запровадила у науковий обіг термін «особливі освітні потреби», що суттєво змінило погляди наукової та освітньої спільноти щодо навчання дітей з труднощами. Цей термін закріпив розуміння того, що діти з особливими освітніми потребами – це ті, хто стикається з труднощами у навчанні та потребує спеціальної підтримки для їх подолання.

Відповідно до Саламанської декларації та Рамок дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, «термін «особливі освітні потреби» стосується усіх таких дітей та молоді, потреби яких залежать від різних видів особливих освітніх потреб або труднощів, пов'язаних з навчанням» [39].

У країнах Європейського союзу за Міжнародним стандартом класифікації освіти прийняте визначення «особливих освітніх потреб», в основу якого покладено ресурсний критерій: «Особливі освітні потреби мають особи, навчання яких потребує додаткових ресурсів. Додатковими ресурсами можуть бути: персонал (для організації навчання), матеріали (різноманітні дидактичні засоби навчання, у тому числі корекційні) і фінанси (бюджетні асигнування для одержання додаткових спеціальних послуг)» [39].

Найбільш повне визначення затверджено в освітньому законодавстві Естонської Республіки, де зазначено, що особи з ООП – «це обдаровані особи; особи, які мають труднощі в навчанні; особи, які мають проблеми зі здоров'ям; особи з інвалідністю; особи, які мають поведінкові та емоційні порушення; особи, які тривалий час були відсутні на заняттях або недостатньо володіють мовою навчання, що призводить до необхідності змінити або адаптувати зміст занять, освітній процес, тривалість занять, навчальне навантаження, освітнє середовище (посібники, приміщення, мова спілкування, зокрема мова жестів, або інші альтернативні засоби спілкування, персонал підтримки, педагоги зі спеціальною підготовкою)» [35].

Згідно із Законом України «Про освіту», особи з особливими освітніми потребами – «це ті, хто потребує додаткової постійної або тимчасової підтримки під

час навчання» [50]. Основною метою такої підтримки є забезпечення права на освіту, сприяння розвитку особистості, поліпшення стану здоров'я та якості життя, а також підвищення їхньої активної участі в житті громади.

Згідно з Декларацією та Рамками дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, поняття «особливі освітні потреби» охоплює всіх дітей та молодь, які мають різні види потреб або труднощів, пов'язаних із процесом навчання [25].

У дошкільній освіті діти з особливими освітніми потребами мають свої специфічні потреби, які залежать від їхніх індивідуальних особливостей. Найголовніше – створити безпечне й комфортне середовище, яке допоможе їм розвивати соціальні, когнітивні, емоційні та фізичні навички. Важливо вчасно виявляти таких дітей і організовувати для них підтримку. Це дозволяє врахувати їхні особливості, розвинути сильні сторони та побудувати ефективний план навчання. Раннє втручання допомагає дітям краще адаптуватися до навчання, подолати труднощі у спілкуванні й підготуватися до життя в суспільстві.

Розуміння потреб і можливостей дітей з ООП – важливе завдання для педагогів і суспільства. Особливо це актуально в умовах інклюзивної освіти, яка все активніше розвивається сьогодні.

Для розуміння потреб та можливостей дітей з ООП, оцінка психофізіологічного розвитку дітей є важливим аспектом роботи педагогів і фахівців. Для цього необхідно враховувати як індивідуальні особливості дитини, так і порівнювати їх із загальноприйнятими віковими нормами. Водночас поняття норми у дитячому розвитку має багатоаспектний характер і не може бути однозначно визначеним, оскільки залежить від різних факторів, включаючи соціальні, культурні та психологічні аспекти.

Оцінка темпів психічного розвитку особистості вимагає порівняння з віковими нормативами, що дозволяє визначити відповідність розвитку дитини стандартним показникам для певного віку. Це допомагає виявити можливі відхилення від норми та своєчасно вжити корекційних заходів. Такий підхід

важливий для оцінки індивідуальних особливостей розвитку, виявлення можливих затримок або прискорень, а також для створення індивідуальних планів навчання та підтримки.

С. Нартєва-Бочавер характеризує психологічні норми такими положеннями:

- «норма визначається статистично: нормальним визначається те, що належить до середини розподілу (те, що зустрічається часто). Для оцінки якості потрібно співвідносити показник дитини із середнім показником інших дітей того ж віку і таким чином визначити його місце на кривій нормального розподілу. Норми не є абсолютними, вони розвиваються і набуваються емпірично для даної групи й тому не можуть автоматично бути перенесеними на інші групи;

- норми обумовлені соціальними стереотипами. Поведінка дитини, що не відповідає загальноприйнятим у цьому соціальному середовищі, може сприйматися як ознака відхилення або інвалідності;

- норми асоціюються із психічним здоров'ям, і тому у контексті дитячого розвитку психологічні оцінки часто поєднуються із резонуванням;

- уявлення про норму визначається очікуваннями, власним уявленням педагогів, дорослих та іншими суб'єктивними змінами (наприклад, дитину часто порівнюють із батьками у тому ж віці, молодшу дитину – із старшою тощо)» [36].

Відхилення від вікових етапів розвитку у біологічному стані людини позначається терміном «порушення».

Порушення – це будь-яке відхилення, втрата або аномалія у психологічній, фізіологічній чи анатомічній структурі або функціонуванні організму. Порушення можуть бути вродженими або набутими, мати тимчасовий чи постійний характер, а також варіюватися за ступенем тяжкості від незначних до суттєвих.

«Порушення розвитку – це відхилення, яке виникає в дитячому або підлітковому віці та характеризується затримкою у формуванні необхідних психічних функцій, таких як, наприклад, розвиток мовлення» [50].

М. Каут виділяє такі особливості порушення розвитку:

- «воно створює труднощі в отриманні інформації, вражень, формуванні предметно-практичної та ігрової діяльності, якісно та кількісно збіднює засвоєння знань;

- обмежує контакти, спілкування, взаємодію з близькими, соціальне функціонування, передачу соціального досвіду від дорослого до дитини;

- породжує специфічні особливості когнітивної сфери: сприймання, мовлення, пам'яті, уявлення, уяви, мислення;

- кожний вид порушень створює свою, властиву тільки йому своєрідну картину особливостей перебігу пізнавальних процесів;

- уповільнює, затримує згідно з віковими нормами психофізичного розвитку, веде до відставання, а то й до відхилення в розвитку порівняно з нормою;

- ускладнює перебіг психічного розвитку, породжуючи нові порушення» [17].

В. Лебединський усі порушення розвитку поділяє на шість видів дизонтогенезу:

1. «Загальне стійке недорозвинення. Виникає через ураження на ранніх етапах онтогенезу, спостерігається виражена незрілість мозкових систем. Типовий приклад стійкого недорозвинення – олігофренія.

2. Затриманий розвиток. Характеризується сповільненим темпом формування пізнавальної діяльності та емоційної сфери з тимчасовою фіксацією на більш ранніх вікових етапах. Варіанти затриманого розвитку: конституційний, соматогенний, психогенний, церебральний (церебрально-органічний).

3. Ушкоджений розвиток. В етіології ушкодженого розвитку мають місце спадкові захворювання, внутрішньоутробні, пологові та післяпологові інфекції, інтоксикації і травми центральної нервової системи, але патологічна дія на мозок виявляється на більш пізніх етапах онтогенезу (після 2–3 років). Характерна модель ушкодженого розвитку – органічна деменція.

4. Дефіцитарний розвиток. Цей вид пов'язаний з важкими порушеннями

систем аналізаторів (зору, слуху, мовлення, опорно-рухового апарату).

5. Викривлений розвиток. У даному випадку мають місце складні поєднання загального недорозвинення, затриманого, ушкодженого і прискореного розвитку окремих психічних функцій. Характерним прикладом є аутизм, який виявляється у відсутності або значному зниженні кількості контактів, у «зануренні» у свій внутрішній світ.

6. Дисгармонійний розвиток. Він характеризується вродженою або рано набутою стійкою диспропорційністю психічного розвитку в емоційній сфері. Характерна модель дисгармонійного розвитку – психопатія і патологічне формування особистості» [34].

Також, види порушень класифікують відповідно до сфери психофізичного розвитку, де відбулося ушкодження.

«Фізичне порушення – тимчасове чи постійне порушення в розвитку та/або функціонуванні органа людини або хронічне чи інфекційне захворювання.

Психічне – тимчасове або постійне порушення у психічному розвитку людини, що включає порушення мовлення, емоційної сфери, у тому числі пошкодження мозку, інтелектуальні порушення, затримку психічного розвитку, що створює труднощі у навчанні.

Складне порушення – сукупність фізичних та/або психічних порушень» [34].

Порушення розвитку розділяються на первинні і вторинні.

«Первинні виникають унаслідок порушення функціонування центральної нервової системи, невідповідності розвитку віковій нормі. Вони є наслідком недорозвиненого або пошкодженого мозку. Проявляються первинні порушення у вигляді порушення слуху, зору, паралічу, порушення інтелектуального розвитку тощо.

Вторинні порушення виникають, якщо соціальне оточення дитини не компенсує первинне порушення, а, навпаки, детермінує відхилення в особистісному розвитку. Вони заважають як навчанню, так і соціальній адаптації.

У зв'язку з цим виникає педагогічна занедбаність, розлади емоційної сфери і поведінки» [34].

Згідно з класифікацією ЮНЕСКО, існує кілька видів порушень у розвитку дітей з особливими освітніми потребами: «емоційні і поведінкові порушення; розлади мовлення і спілкування; труднощі в навчанні; затримка/обмеження можливостей інтелектуального розвитку; фізичні/нейромоторні порушення; порушення зору; порушення слуху» [40].

На основі узагальнення різних класифікаційних ознак, науковці визначили такі категорії дітей з особливими освітніми потребами:

«1. Особливості психофізичного розвитку: діти, які мають затримку розвитку: (інтелектуальні порушення; затримка психічного розвитку); діти, які мають дефіцит розвитку однієї з функцій (порушення зору (сліпі, зі зниженим зором); порушення слуху (глухі, зі зниженим слухом); порушення опорно-рухового апарату; тяжкі порушення мовлення; синдром дефіциту уваги та гіперактивність (СДУГ)); діти, які мають дефіцит розвитку декількох функцій/різні варіанти сполучень дефіциту функцій та одного з варіантів недостатнього розвитку (складні порушення розвитку).

2. Особливості опанування освітньої діяльності: діти, які мають порушення освітньої діяльності (дислексія, дискалькулія); обдаровані діти (здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів одного чи декількох класів, освітніх рівнів).

3. Особливості встановлення контактів із соціальним середовищем: діти, які мають первазивне (наскрізне) порушення розвитку (розлади аутистичного спектра).

4. Особливості розвитку внаслідок впливу соціального середовища: діти, які потребують підтримки у навчанні, що пов'язана з проживанням на тимчасово окупованій території або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, або у населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення; мають статус внутрішньо переміщених, діти-

біженці та діти, які потребують додаткового і тимчасового захисту; здобувають в закладах загальної середньої освіти мовами корінних народів і національних меншин; з соціально незахищених верств населення» [41].

Діти з особливими освітніми потребами є вразливою категорією суспільства, яка потребує адаптованих умов для навчання та розвитку. Своєчасне виявлення потреб таких дітей, створення інклюзивного середовища та реалізація індивідуального підходу є основою для їхньої соціалізації, розвитку здібностей і покращення якості життя.

Отже, діти з особливими освітніми потребами потребують особливої уваги та підтримки з боку суспільства і освітньої системи. Виявлення та розуміння їхніх специфічних потреб на ранніх етапах розвитку дозволяє створити адаптовані умови для навчання та розвитку, що сприяє їхній успішній соціалізації. Педагоги повинні враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та застосовувати інклюзивні підходи до навчання, щоб забезпечити рівний доступ до освіти.

Порушення розвитку, які можуть включати затримку психічного розвитку, порушення мовлення, слуху, зору або фізичні дефекти, можуть значно ускладнити процес навчання. Інклюзивне середовище та спеціалізовані програми для таких дітей є важливими для їхнього повноцінного розвитку і участі в соціальному житті. Враховуючи різноманіття порушень розвитку та індивідуальні потреби кожної дитини, ключовими факторами для успіху є адаптація освітнього процесу, раннє втручання та індивідуалізований підхід у навчанні. Врахування цих аспектів дозволяє створити умови для розвитку дитячих здібностей і підвищення їхньої якості життя.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (ЯСЛА-САДОК) КОМБІНОВАНОГО ТИПУ №284 «ЗІРКОВИЙ» ЗАПОРІЗЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

2.1. Зміст, форми та методи роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

Заклад дошкільний освіти – це навчальна установа, яка гарантує дитині право на здобуття дошкільної освіти, сприяє її фізичному, інтелектуальному та духовному розвитку, забезпечує соціальну адаптацію та підготовку до подальшого навчання.

Відповідно до потреб громадян України створюються такі заклади дошкільної освіти:

- «заклад дошкільної освіти (ясла) для дітей віком від одного до трьох років, де забезпечуються догляд за ними, а також їх розвиток і виховання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

- заклад дошкільної освіти (ясла-садок) для дітей віком від одного до шести (семи) років, де забезпечуються догляд за ними, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

- заклад дошкільної освіти (дитячий садок) для дітей віком від трьох до шести (семи) років, де забезпечуються їх розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

- заклад дошкільної освіти (ясла-садок) компенсуючого типу для дітей з особливими освітніми потребами віком від двох до семи (восьми) років. Заклади дошкільної освіти (ясла-садок) компенсуючого типу поділяються на спеціальні та санаторні;

– будинок дитини - заклад дошкільної освіти системи охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей з фізичними та (або) інтелектуальними порушеннями від народження до трьох (для здорових дітей) та до чотирьох (для хворих дітей) років;

– заклад дошкільної освіти (дитячий будинок) інтернатного типу забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках та утримуються за рахунок держави;

– заклад дошкільної освіти (ясла-садок) сімейного типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, які перебувають в родинних стосунках і де забезпечуються їх догляд, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти;

– заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу для дітей віком від одного до шести (семи, восьми) років, у складі якого можуть бути групи загального розвитку, компенсуючого типу, інклюзивні, сімейні, прогулянкові, в яких забезпечується дошкільна освіта з урахуванням стану здоров'я дітей, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку;

– заклад дошкільної освіти (центр розвитку дитини), в якому забезпечуються фізичний, розумовий і психологічний розвиток, корекція психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома» [36].

Інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ) є новою освітньою установою, створеною з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на отримання дошкільної та загальної середньої освіти, включаючи професійну освіту та інші навчальні заклади, що забезпечують здобуття загальної середньої освіти. ІРЦ проводить комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, надає психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги, а

також забезпечує систематичний і кваліфікований супровід дітей з ООП.

Основні завдання Інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ) полягають у проведенні комплексної оцінки розвитку дітей з особливими освітніми потребами (ООП), наданні психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, розробці рекомендацій щодо освітніх програм, а також у системному супроводі цих дітей у закладах освіти. ІРЦ бере участь у моніторингу розвитку дітей через педагогічні комісії та консультації з навчальними закладами, а також веде реєстри дітей та фахівців, які надають послуги.

ІРЦ також здійснює організацію просвітницької діяльності, проводить тренінги і семінари для педагогів та батьків, а також співпрацює з місцевими органами влади, закладами охорони здоров'я та соціального захисту для забезпечення комплексної допомоги дітям з ООП. Важливою складовою є надання психологічної допомоги батькам, а також підготовка звітності та аналітичної інформації для органів управління освітою [7].

Робота з дітьми з особливими освітніми потребами вимагає підготовки з боку дошкільного закладу. Залежно від поставлених цілей, завдань, видів діяльності, етапів та вікової категорії дітей, а також з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, використовуються різноманітні форми і методи роботи.

На початковому етапі здійснюється спільна робота працівників дошкільного закладу, залучених до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами, зокрема: аналіз особової справи дитини, співбесіди з представниками ІРЦ, обговорення з батьками для визначення рівня розвитку дитини (розвиток навичок самообслуговування, комунікативної, пізнавальної та емоційно-вольової сфер тощо); організація консиліуму фахівців для розробки ІПР (індивідуальної програми розвитку), адаптації програм і планів до індивідуальних потреб дитини; бесіди з вихователями для формування позитивної атмосфери та готовності до взаємодії з дитиною; проведення моніторингу рівня адаптації дитини та корекційної роботи.

Під час знайомства з дитиною можна використовувати такі методи, як

спостереження за її поведінкою, анкетування, бесіди з батьками, а також аналіз результатів її діяльності.

Після завершення ознайомлення і збору необхідної інформації розпочинається діагностична робота. Вибір методик залежить від аспектів, які потребують дослідження, і здійснюється з урахуванням вікових особливостей та індивідуальних характеристик кожної дитини.

Перед тим як використовувати певну діагностичну методику для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, важливо переконатися в її інтелектуальній доступності для дитини, а також у тому, що інструкція буде зрозумілою й адаптованою до її сприйняття.

Результати діагностики дають змогу створити корекційно-розвиткову програму та обрати оптимальні форми і методи роботи з дитиною.

Форми роботи з дітьми з особливими освітніми потребами можуть бути індивідуальними або груповими. Це включає проведення занять у форматі груп, підгруп або індивідуальної роботи.

Під час корекційно-розвиткових занять можуть застосовуватись такі методи, як створення ситуацій успіху, заохочення навіть незначних досягнень дитини, використання наочного матеріалу та сюжетних картинок. Також широко використовуються арт-терапевтичні підходи, зокрема музикотерапія, казкотерапія, пісочна терапія, ізотерапія, лялькотерапія, ігрова терапія, ляльковий театр та театр тіней. До додаткових методів належать бесіди, мозкові штурми, ділові ігри, дискусії, кейс-методи, використання графічних організаторів (наприклад, ланцюжків послідовності), матриць, дидактичних ігор, а також пальчикова гімнастика.

Також сучасні освітні технології підвищують результативність і ефективність роботи, а також сприяють тому, щоб вихованці з ООП зростали активними, допитливими та творчими особистостями.

Здоров'язберігаючі технології спрямовані на збереження здоров'я дитини та

формування звички до здорового способу життя. У корекційно-розвитковій роботі з дітьми застосовуються динамічні паузи, пальчикові ігри, логопедичний масаж, артикуляційна та дихальна гімнастика, кінезіологічні вправи, а також елементи самомасажу та релаксації.

«Кінезіологія – це наука про розвиток розумових здібностей і фізичного здоров'я через певні рухові вправи. Кінезіологічна вправа – це комплекс рухів які дозволяють активізувати міжполушарний вплив. Кінезіологічні вправи розвивають мозолисте тіло, підвищують стресостійкість, синхронізують роботу півкуль, покращують розумову діяльність, сприяють поліпшенню пам'ять і уваги» [15].

«Вправи гімнастики для очей сприяють розвитку концентрації уваги, забезпечують міжполушарну взаємодію, навички вольової регуляції, вміння управляти рухами і контролювати свою поведінку» [15].

«Рухова діяльність ігрового характеру (фізкультхвилинки, психогімнастика, ігрові вправи з поперемінним м'язовим напруженням і розслабленням і ін.) викликають позитивні емоції у дітей. Рухова активність як перемикає на нову діяльність забезпечує активний відпочинок, підвищує працездатність, попереджає перевтому, сприяє розвитку рухливості нервових процесів, створює у дітей врівноважений нервово-психічний стан» [15].

«В процесі проведення фізкультхвилин, під час яких руху поєднуються зі словом, природно і ненав'язливо коригується поведінка дітей, розвивається м'язова активність, коригується недоліки мови, активізується наявний словниковий запас, відпрацьовуються поставлені звуки, закріплюється лексичний матеріал» [15].

Технологія проєктної діяльності дозволяє педагогам навчити дітей знаходити, аналізувати та засвоювати необхідну інформацію, перетворюючи її на нові знання. Завдяки проєктній діяльності діти можуть розвивати дослідницькі навички, творчий підхід і глибше опрацьовувати різні проблеми, що робить цю технологію важливою складовою корекційно-розвиткової роботи.

Особистісно-орієнтовані технології зосереджують увагу на особистості

дитини як головній цінності освітнього процесу. Вони передбачають створення комфортного, безконфліктного та безпечного середовища в навчальному закладі, спрямованого на розвиток дитини та реалізацію її природного потенціалу.

Протягом року відстежується динаміка розвитку кожної дитини, а до індивідуального маршруту розвитку вносяться необхідні корективи та зміни. Зміст, частота, тривалість та вибір матеріалів для індивідуальних занять визначаються з урахуванням індивідуальних особливостей, характеру, можливостей, потреб дитини та її рівня засвоєння освітніх програм.

«Особистісно-орієнтована технологія реалізується так само в предметно – просторовому розвиваючому середовищі, яка дозволяє дитині проявити власну активність, найбільш повно реалізувати себе, свої можливості та інтереси» [47].

Гра є провідним видом діяльності дітей. «Ігровий метод навчання сприяє створенню зацікавленої, невимушеної обстановки, встановленню психологічно адекватної віку ситуації спілкування. В ігровій діяльності розкривається індивідуальність дитини, формуються почуття колективізму і взаєморозуміння, розвиваються творчі здібності дітей. Хороша, розумна і цікава гра активує увагу дітей, знімає психологічне і фізичне напруження, забезпечує сприйняття нового матеріалу» [19].

Мовленнєві ігри полегшують вирішення таких завдань, як формування правильної звуковимови, вдосконалення дикції, розвиток фонематичного сприйняття і зв'язного мовлення, збагачення словника, розвиток пам'яті, уваги, комунікативних навичок» [19].

Інклюзивна дошкільна освіта спрямована на створення умов для всебічного розвитку дітей, включаючи тих, які мають особливі освітні потреби. Основними принципами є забезпечення рівного доступу до освіти, соціальна інтеграція та розвиток потенціалу кожної дитини.

Робота з дітьми з ООП базується на використанні індивідуальних програм, врахуванні їхніх особливостей та застосуванні сучасних освітніх технологій. Такі

підходи, як проєктна діяльність, арт-терапія, кінезіологічні вправи та ігрові методи, сприяють розвитку когнітивних, емоційних і комунікативних навичок, збагачуючи освітній процес.

Інклюзивний підхід сприяє соціалізації дітей з ООП, інтегруючи їх у колективи однолітків на правах рівноправних учасників. Це забезпечує розвиток толерантності в суспільстві та відкриває дітям можливість для гармонійного особистісного зростання.

Отже, ефективна робота з дітьми з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної освіти потребує комплексного підходу, який включає створення адаптованого освітнього середовища, індивідуальних програм розвитку та застосування сучасних методів і технологій. Інклюзивний підхід спрямований на забезпечення рівного доступу до освіти, розвиток когнітивних, комунікативних та емоційних навичок, а також соціальну інтеграцію дітей. Використання арт-терапії, кінезіологічних вправ, ігрових методів та проєктної діяльності дозволяє максимально враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, сприяє формуванню позитивного середовища та розвитку її потенціалу. Інклюзивна освіта також відіграє важливу роль у формуванні толерантного суспільства, забезпечуючи умови для гармонійного особистісного зростання всіх учасників освітнього процесу.

2.2. Педагогічні умови організації інклюзивного освітнього процесу

Сучасна система освіти орієнтована на розвиток інклюзії, яка забезпечує рівний доступ до навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами. Особливу роль у цьому процесі відіграють заклади дошкільної освіти на організаційному, змістовному та практичному рівнях. Проте на сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти в ЗДО спостерігаються певні проблеми та

суперечності. Однією з ключових є недостатній рівень науково-методичної, психолого-педагогічної та практичної підготовки педагогів до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби.

Для успішної реалізації інклюзивного освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, створюються умови, які сприяють гармонійному розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

У процесі організації роботи в інклюзивному освітньому середовищі педагог закладу дошкільної освіти має створити спеціальні організаційно-педагогічні умови. Організаційно-педагогічні умови є одним із ключових компонентів інклюзивної освіти, що передбачає забезпечення особливих педагогічних умов у навчально-виховному процесі. Це включає адаптацію освітніх програм, формування уявлень про толерантність та різноманітність форм життєдіяльності в суспільстві. Особлива увага приділяється організації діяльності, яка сприяє розвитку взаємодії дітей у групі, а також підвищенню дидактичної наповненості занять.

Крім того, важливо розширювати знання дітей про особливих однолітків, формувати уявлення про різноманітність інтересів, вподобань та можливостей людей. Для створення таких умов, покращення якості навчання і виховання, а також зміцнення взаємовідносин між дітьми, необхідний комплексний підхід до організації роботи педагога. Це передбачає вибір ефективних методів, засобів і прийомів, орієнтованих на потреби всіх учасників освітнього процесу.

Робота має охоплювати кожного учасника інклюзивного середовища: педагогів, дітей та їхніх батьків, адже саме злагоджена співпраця сприяє гармонійному розвитку дитини з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти.

Особлива увага приділяється організації комфортного, доброзичливого середовища, що враховує індивідуальні можливості кожної дитини. Такі педагогічні умови забезпечують ефективну інтеграцію та соціалізацію дітей у

суспільстві.

У закладах дошкільної освіти, робота з дітьми з ООП здійснюється на основі програм, які визначають зміст, методи та форми роботи з дітьми з урахуванням їхніх особливостей.

Програми розвитку дітей, які потребують спеціальних умов для навчання, розроблені відповідно до завдань нової освітньої політики держави, яка ставить пріоритет на дошкільну освіту як основу системи неперервної освіти. Якість освіти, яку дитина отримує на ранніх етапах життя, визначає її особистісний розвиток, життєві орієнтації та здатність інтегруватися в суспільство.

В Україні впроваджено Закон «Про дошкільну освіту», який супроводжується оновленням нормативної бази та програмно-методичного забезпечення цієї сфери. Основним нормативним документом є Базовий компонент дошкільної освіти, який визначає вимоги до змісту та обсягу дошкільної освіти, її пріоритети та принципи, спрямовані на оновлення технологій виховання і розвитку дітей.

Реалізація розвивальних, виховних та навчальних завдань потребує таких умов.

Застосування індивідуального підходу, що досягається:

- «комплектуванням груп з меншою кількістю дітей;
- різнобічним вивченням психологом, логопедом, педагогами індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини та їх урахування в навчально-виховному процесі;
- оптимальним узгодженням фронтальних, підгрупових, парних, індивідуальних форм організації дитячої діяльності, колективно- та індивідуально-орієнтованих методів і прийомів навчально-виховної роботи з урахуванням особливостей дизонтогенетичного розвитку та вікової своєрідності кожного періоду розвитку (раннього, молодшого, старшого дошкільного віку);
- забезпеченням поступового переходу від переважно індивідуальних форм роботи до підгрупових (у молодшому), і до колективних (у старшому дошкільному

віці)» [36].

Зорієнтованості розвивального-виховного процесу на особистість дитини на її індивідуальні та вікові особливості, що досягається:

- «створенням для дитини умов доброзичливості, психологічної безпеки;
- прагненням педагога до безоціночного сприйняття дитини, розуміння її стану;
- педагогічним прогнозування, яке має будуватися на основі педагогічного оптимізму, бажанні в кожній дитині віднайти збережені психомоторні функції, позитивні сторони її особистісного розвитку, на які можна опертися в розвивально-виховному процесі;
- коректному і гуманному оцінювані динаміки розвитку дитини; при цьому порівнювати її досягнення не з іншими дітьми, а з її власними досягненнями на попередньому рівні розвитку;
- спрямуванням педагога на всебічну підтримку різних форм власної активності дитини (фізичної, пізнавальної, моральної, емоційно-ціннісної, комунікативно-мовленнєвої та ін.),
- створенням умов для пробудження і розвитку творчих сил, здібностей, інтересів, надання дитині можливості вибору (діяльності, іграшок, матеріалів, друзів тощо)» [36].

У процесі планування і здійснення навчально-виховної роботи треба керуватися такими принципами:

- «дотримуватися прав дитини, визначених Конвенцією про права дитини: право на освіту, спрямоване, найперше, на розвиток особистості, розумових і фізичних здібностей людини, виховання поваги до прав людини у вільній державі; до права дитини на збереження своєї індивідуальності;
- діагноз і прогноз стосовно кожної дитини має бути предметом професійної таємниці спеціалістів. Це важлива умова професійної етики педагогічного і медичного персоналу дошкільного закладу; у корекційно-розвивальному вихованні

і навчанні важливо розвивати позитивну унікальну неповторність кожної дитини, її індивідуальні здібності й інтереси, допомагати усвідомлювати свою самоцінність, розвивати почуття самоповаги з врахуванням реальної усвідомленості власних труднощів і проблем;

- всіляко залучати до корекційно-розвивальної роботи батьків, розробляючи і плануючи з ними освітню траєкторію дитини; стимулювати розумовий розвиток дитини з опорою на психічний стан радості, спокою, розкнутості; поступово, проте систематично залучати дитину до оцінки власної діяльності;

- вчити дитину здійснювати перенос сформованого способу дії у схожі умови, переключатися з одного способу дії на інший, виконувати завдання з ознаками творчості й винахідливості;

- в корекційно-розвивальній роботі використовувати методики і прийоми з опорою на різні види діяльності – предметно-практичну, ігрову, елементарно-трудова, однак основну увагу приділяти розвитку ігрової діяльності як провідної в дошкільному віці» [36].

Щодо організації роботи педагога закладу дошкільної освіти в інклюзивному освітньому середовищі в системі «вихователь ЗДО – батьки», на перших етапах важливо здобути довіру та прихильність батьків як до професіонала. Це необхідно для налагодження співпраці, адже спільна мета педагогів та батьків – забезпечити гармонійний розвиток і виховання дитини. У процесі знайомства з кожною родиною групи слід проводити індивідуальну роботу, під час якої обговорюватимуться особливості розвитку дитини, її звички, розпорядок дня тощо. Такі питання доцільно розглядати у приватній формі, а не на батьківських зборах.

Для організації роботи з батьками у закладі дошкільної освіти доцільно використовувати як стандартні, так і нестандартні методи взаємодії. До стандартних методів належать батьківські збори, консультації, індивідуальні зустрічі, відвідування родин удома. Серед нестандартних методів можна виділити організацію круглих столів, диспутів, тренінгів, практикумів, спільних ігор з

дітьми, а також корекційно-розвивальних занять [4].

Для досягнення успіху важливо налагодити співпрацю та взаєморозуміння між педагогами закладу освіти та родиною.

Основні напрями роботи педагогів із сім'єю дитини включають:

«Вивчення особливостей сімейного виховання та взаємодії дитини з членами родини. Розробку й реалізацію індивідуальної програми підтримки у співпраці з батьками. Просвітницьку діяльність, спрямовану на підвищення обізнаності батьків щодо особливостей розвитку дитини, методів і прийомів підтримки. Створення системи взаємодії з родиною на основі диференційованого підходу для гармонізації стосунків у тріаді «дитина-батьки» [36].

Також важливо забезпечити родини доступом до спеціалізованої літератури з питань розвитку та виховання дітей із особливими потребами. За необхідності батьки можуть консультуватися з дитячими лікарями та спеціалістами, виконуючи їхні рекомендації.

2.3. Реалізація програми організації інклюзивного освітнього процесу в Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №284 «Зірковий» Запорізької міської ради

У закладі дошкільної освіти у 2024-2025 навчальному році функціонує 10 груп, плановий контингент – 150 дітей: 6 груп загального розвитку з режимом роботи 10,5 годин (2 групи раннього віку, 4 групи дошкільного віку); 4 групи компенсуючого типу з режимом роботи 10,5 годин, з них: 1 група для дітей з порушенням інтелекту, 3 групи для дітей з затримкою психічного розвитку.

У Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 284 «Зірковий» Запорізької міської ради, робота з дітьми з особливими освітніми потребами базується на «Програмі розвитку мовлення для дітей дошкільного віку

з розумовою відсталістю» та «Програми розвитку «Віконечко» для дітей із затримкою психічного розвитку». Реалізація цих програм починається з діагностики рівня розвитку дітей, визначення їхніх індивідуальних потреб і створення адаптованих навчальних планів. Завдяки цим програмам забезпечується поетапне впровадження тематичного, полісенсорного та інтеграційного підходів до навчання. Постійний моніторинг і оцінювання прогресу дітей, а також активна співпраця педагогів і батьків сприяють досягненню позитивної динаміки у розвитку мовленнєвих, когнітивних і соціальних навичок у дітей з ООП.

Одним із ключових етапів організації інклюзивного освітнього процесу в закладі дошкільної освіти є діагностика індивідуальних особливостей дітей. Для створення сприятливого середовища та адаптації освітніх програм до потреб кожної дитини необхідно комплексно оцінювати фізичні, емоційні, когнітивні, мовленнєві та соціальні характеристики дітей, враховуючи також фактори, що можуть впливати на їхній розвиток.

Діагностика індивідуальних особливостей дітей із особливими освітніми потребами є основою для побудови інклюзивного освітнього процесу. Комплексний підхід до аналізу причин, врахування вікових особливостей та залучення сучасних методів діагностики дозволяє ефективно планувати освітню роботу та сприяти розвитку потенціалу кожної дитини.

Діагностика потребує комплексного підходу:

- аналіз поведінки дитини під час гри, організованих занять, взаємодії з однолітками та дорослими;
- вивчення рівня самостійності, якості виконання завдань, здатності концентрувати увагу;
- використання методик для оцінки рівня розвитку пам'яті, мислення, мовлення, моторики;
- збір інформації про умови виховання, ранній розвиток, спадковість і фактори, які могли вплинути на стан дитини.

Використання ігор для діагностики психомоторного розвитку, сприйняття, уваги та емоційного стану дитини.

При роботі з дітьми важливо враховуються їхні специфічні риси розвитку:

Діти можуть бути гіперактивними, імпульсивними, емоційно нестабільними або, навпаки, мати надмірну загальмованість, нерішучість, низьку мотивацію до діяльності.

Характерними є затримка у формуванні фразового мовлення, труднощі з розумінням складних інструкцій, обмежений словниковий запас, що впливає на спілкування з однолітками та дорослими.

У дітей із ООП часто спостерігається емоційна незрілість, тривожність, низька адаптивність до змін, невпевненість у собі.

Для створення ефективних індивідуальних планів навчання важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, визначені через діагностику. Це може включати спостереження та спеціальні завдання, які дозволяють оцінити рівень мовленнєвого розвитку, здатність до виконання інструкцій, рівень комунікаційних, соціальних і побутових навичок, а також адаптивність до оточення.

Основним напрямком реалізації програм є індивідуальні плани в які входить розвиток мовлення та соціальних навичок. У сфері мовлення акцент робиться на розвиток фонематичного слуху, звуконаслідування, формування словникового запасу, граматичних навичок і мовних конструкцій. План роботи повинен включати вправи на розвиток слухового сприйняття, звуконаслідування, а також мовленнєвої активності. У сфері соціальних навичок передбачено завдання, спрямовані на формування вмінь взаємодіяти з однолітками, виконувати інструкції та адаптуватися до нових соціальних умов.

У процесі реалізації індивідуальних планів важливо застосовувати інтерактивні методи навчання, які залучають дітей до активної діяльності. Це можуть бути рольові ігри, вправи на звуконаслідування та ігрова діяльність.

Використання наочних матеріалів, таких як картинки, іграшки та предмети, допомагає дітям розпізнавати та запам'ятовувати нові слова і поняття. Завдання слід ускладнювати поступово, враховуючи індивідуальний темп розвитку кожної дитини.

Постійне спостереження за розвитком дитини є ключовим елементом формування ефективних індивідуальних планів. Регулярний моніторинг через діагностичні завдання дозволяє вчасно виявляти зміни у потребах дитини та коригувати навчальні завдання. Індивідуальний план має бути гнучким і адаптуватися до прогресу дитини.

Важливою складовою процесу є співпраця з батьками. Вони можуть надати цінну інформацію про особливості дитини вдома, що допомагає зробити навчання цілісним і більш ефективним. Залучення батьків до навчального процесу сприяє підтримці дитини у позашкільному середовищі та кращій її адаптації до освітнього процесу.

Таким чином, індивідуальні плани навчання повинні бути орієнтовані на потреби дитини, враховувати її особливості та забезпечувати умови для гармонійного розвитку в безпечному та підтримувальному середовищі.

Реалізуючи програми для організації інклюзивного освітнього процесу враховуючи особливості дітей з особливими освітніми потребами, програма передбачає навчання основам мови через інтегровані заняття. Ці заняття поєднують різні аспекти мови та комунікації, сприяючи розвитку лексичних і граматичних навичок у контексті практичних дій і ситуацій. Діти навчаються використовувати слова та фрази в конкретних контекстах, виконуючи практичні завдання, що допомагає їм закріплювати мовні форми через взаємодію з предметами та людьми. Завдяки такому підходу вони опановують мову через розв'язання простих завдань із застосуванням рухів, що дозволяє інтегрувати мовні навички у їхній повсякденний досвід.

Полісенсорний підхід для закріплення знань: поєднання слухових, зорових і

тактильних методів.

Для покращення запам'ятовування та засвоєння нової інформації програма активно використовує полісенсорний підхід. Це означає, що діти отримують інформацію не лише через слух, а й через зорове сприйняття та тактильні відчуття. Так, при навчанні кольорів, форм і розмірів предметів, дитина не тільки слухає пояснення, а й взаємодіє з матеріалами (фарби, картки, предмети), що дозволяє закріпити знання через практичний досвід. Крім того, використання тактильних методів стимулює розвиток дрібної моторики, що важливо для дітей із ООП, допомагаючи їм не тільки запам'ятовувати, але й виконувати рухи з предметами, що закріплюють нові знання.

Особлива увага розвитку невербальних форм комунікації та комунікативної компетенції (жести, міміка, дії).

Враховуючи особливості дітей з ООП, велика увага приділяється розвитку невербальних форм комунікації, таких як жести, міміка та дії. Програма включає в себе вправи, що стимулюють дітей до використання жестів та міміки для вираження своїх почуттів і потреб. Це допомагає дітям не тільки вчитися взаємодіяти з оточуючими через слова, але й через невербальні засоби, що є важливим елементом комунікативної компетенції. На заняттях діти навчаються розуміти невербальні сигнали інших людей, а також виражати свої емоції та настрої через міміку та жести. Це сприяє розвитку соціальних навичок і підвищує впевненість дітей у себе в процесі комунікації з оточенням.

В умовах реалізації освітнього процесу в оцінка динаміки розвитку дітей з особливими освітніми потребами базується на порівнянні початкових результатів діагностики з поточними досягненнями. Початкове діагностування дозволяє визначити рівень мовних, комунікативних, когнітивних та соціальних навичок дітей. З метою моніторингу прогресу та корекції освітнього процесу в подальшому проводиться регулярне оцінювання цих досягнень. Порівняння результатів на початку навчання і в кінці певного періоду дає змогу відслідковувати зміни,

виявляти труднощі та напрацьовувати стратегії для розвитку кожної дитини.

Одним із основних методів моніторингу в умовах реалізації програм є спостереження за дітьми під час занять і вільної гри. Це дозволяє оцінити, наскільки дитина застосовує отримані знання і навички в реальних ситуаціях. Педагоги можуть виявити, як діти використовують мовні навички в комунікації з іншими дітьми, а також у взаємодії з педагогами, під час різних видів діяльності (ігри, заняття, повсякденні ситуації). Спостереження допомагає коригувати підхід до навчання, фіксувати результати розвитку та адаптувати освітній процес.

Реалізація цих програм здійснюється через групу спеціалістів, які працюють в закладі дошкільної освіти з групами компенсуючого типу, а саме вчителі-дефектологи, вчитель-логопед, практичний психолог, музичний курівник та вихователі, які проводять з дітьми групові, під групові та індивідуальні заняття в залежності від діагнозу дитини.

В умовах війни освітній процес здійснюється у змішаній формі навчання. За законом навчання дітей старшого дошкільного віку проходить очно на території ЗДО в укритті.

При таких умовах «найпростіше укриття» є спільною територією, яка умовно поділена для навчання груп загального розвитку та груп компенсуючого типу дітей старшого дошкільного віку.

Також, освітній заклад у своїй роботі реалізує такі освітні програми: від ЮНІСЕФ «Організація освітнього процесу з дітьми у змішаній формі в умовах надзвичайних ситуацій та раннього відновлення в Україні» та «Думай на рівних-Монтессорі», для надання навчання в умовах війни яке має на меті допомогти дітям здобути навички, необхідні для досягнення успіху в комунікації з однолітками, здобути впевненості в собі, підвищити рівень академічної успішності та знизити ризик асоціальної поведінки в майбутньому, закладаючи міцний фундамент для успішного життя.

Враховуючи умови надання освіти дітям та реалізації програм, це сприяло

об'єднанню в деяких освітніх аспектах, дітей загального розвитку та дітей з ООП.

Маючи спільний навчальний простір, деякі аспекти навчальних планів програм ЮНІСЕФ та Монтессорі, виконуються спільно з дітьми загального розвитку та дітьми ООП (руханки, ранкові кола, ігрові вправи).

Також спираючись на нові умови роботи та організації освітнього процесу, дитячий заклад організовує дитячі свята та заходи, спільно для дітей загального розвитку та дітей з ООП, підлаштовуючи сценарії до можливості всіх дітей, щоб вони проводили час разом.

Нами була проведена діагностика, метою якої було дослідити результат реалізації цих програм в організації інклюзивного освітнього простору.

Діагностика спрямована на визначення рівня розвитку комунікативних, соціальних, емоційних, мовленнєвих та адаптивних навичок дітей. Вона включає оцінку стану інтеграції дітей з ООП у загальний простір, взаємодію між дітьми, готовність до навчальної діяльності та ступінь психологічного комфорту в умовах спільного освітнього середовища.

Для оцінки індивідуальних особливостей дітей та їхньої адаптації до освітнього процесу комплексні методи діагностики. дитини вдома, їхнього ставлення до навчання та готовності співпрацювати в освітньому процесі.

Було здійснене тривале спостереження за дітьми під час освітнього процесу, ігор, руханок, ранкових кіл та інших спільних активностей, що реалізуються в рамках програм ЮНІСЕФ та М. Монтессорі. Основну увагу приділяли:

- якості взаємодії між дітьми загального розвитку та дітьми з ООП;
- проявам ініціативності та включеності дітей у спільну діяльність;
- поведінковим реакціям у стресових ситуаціях;
- здатності дітей слідувати інструкціям та виконувати завдання.

Із кожною дитиною проводили індивідуальні бесіди в комфортній обстановці, під час яких обговорювали:

- їхні враження від освітнього процесу та спільних заходів;

- емоційний стан і ставлення до спільного простору;
- їхню готовність до спільної діяльності та гри з іншими дітьми.

Питання були адаптовані до вікових особливостей дітей, а відповіді часто спостерігалися через їхні малюнки, гру або реакції.

Проводили індивідуальне опитування педагогів. Педагогів просили оцінити:

- рівень залученості дітей до спільної діяльності;
- прогрес у розвитку мовленнєвих, соціальних та комунікативних навичок;
- труднощі, з якими вони стикалися у роботі з дітьми в умовах спільного простору;

– ефективність інтерактивних методів навчання в рамках освітніх програм ЮНІСЕФ та М. Монтесорі.

З батьками проводили індивідуальні зустрічі після занять. Основна увага приділялася:

- оцінці змін у поведінці дитини вдома (емоційна стабільність, рівень тривожності);
- сприйняттю дитиною умов спільного навчального простору;
- готовності батьків до підтримки процесу інклюзії.

Батьки також мали змогу поділитися своїми пропозиціями щодо покращення освітнього процесу.

Після збору інформації на основі спостережень, бесід та опитувань було складено індивідуальні характеристики кожної дитини. Це дозволило оцінити ступінь їхньої адаптації до змішаного навчального середовища; виділити сильні сторони та зони розвитку для кожної дитини; визначити загальні потреби освітнього процесу та необхідність додаткових корекційно-розвивальних заходів.

На основі отриманих результатів нами були надані організаційно-методичні рекомендації, які несли в собі:

- коригування індивідуальних планів навчання та виховання для дітей з ООП;
- вдосконалено підходи до організації спільних активностей дітей загального

розвитку та дітей з ООП;

– розроблено рекомендації для педагогів та батьків щодо подальшого супроводу дітей.

В результаті роботи з цими програмами та в умови їх реалізації і роботі педагогів сприяло комунікації дітей між собою, проведення самостійних ігор разом, вільного часу, адаптації в соціумі та дало краще розуміння дітям розмаїття серед людей.

Інклюзивна освіта в закладі дошкільної освіти повинна спрямовуватися на гармонійний розвиток дітей з особливими освітніми потребами шляхом забезпечення рівного доступу до якісного навчання та створення умов для успішної соціалізації. Реалізація інклюзивного освітнього процесу потребує ретельного планування, діагностики та адаптації навчальних планів відповідно до індивідуальних потреб кожної дитини. Основними етапами є комплексна оцінка фізичних, когнітивних, мовленнєвих та соціальних характеристик дітей, створення адаптованих планів навчання, а також постійний моніторинг їхнього розвитку.

Роботу педагогів необхідно спрямовувати на розвиток когнітивних здібностей. Заняття спрямовуються на розвиток мислення, уваги, пам'яті, уяви та здатності до вирішення проблем. Використовуються дидактичні ігри, вправи з графічними організаторами, сенсорні ігри та експериментальна діяльність.

Продовжувати включення дітей у колективні ігри та вправи для розвитку навичок спілкування, співпраці та взаємодії з однолітками.

Використовувати комплекс вправ із кінезіології, дихальної гімнастики та психомоторних ігор, які сприяють розвитку координації, дрібної і великої моторики, фізичної витривалості та впевненості у рухах.

Спрямовувати роботу на розвиток емоційного інтелекту, зниження тривожності, зміцнення впевненості у собі через арт-терапевтичні методи (музикотерапія, ізотерапія) та ігри на розвиток емоційної саморегуляції.

Інтегрувати заняття, спрямованих на розвиток самостійності в одяганні, їжі,

особистій гігієні, з поступовим ускладненням.

Для ефективності освітнього процесу педагогам необхідно співпрацюють із батьками, надаючи рекомендації щодо підтримки дітей удома. Також залучати на індивідуальні консультації фахівців (психологи, логопеди, дефектологи) для корекційно-розвиткової роботи. Інтерактивні та інклюзивні підходи стимулюють розвиток мовленнєвих, когнітивних і соціальних навичок, підтримуючи емоційну та соціальну адаптацію.

Отже, покращуючи реалізацію програм для сприяння інклюзивної освіти в закладі, створюється необхідні умови для формування у дітей з ООП ключових навичок, необхідних для подальшого навчання, соціальної інтеграції та гармонійного розвитку.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі подано теоретичне узагальнення та запропоновано практичне вирішення наукової проблеми організації інклюзивного освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Одержані результати дослідження свідчать про досягнення поставленої мети й надають підстави сформулювати такі висновки.

Актуальність проблематики інклюзивної освіти в контексті забезпечення рівних можливостей для всіх дітей незалежно від їхніх освітніх потреб є беззаперечною. Організація інклюзивного навчання в ЗДО дозволяє створити сприятливе середовище для розвитку кожної дитини та сприяє її соціалізації.

Проаналізовано теоретико-методичні засади інклюзивної освіти, розкрито сутність поняття, її принципи, нормативно-правове підґрунтя та актуальні виклики. Зазначено, що ключовими умовами ефективності інклюзії є співпраця всіх учасників освітнього процесу, адаптація програм до індивідуальних потреб дітей, а також використання сучасних методів навчання.

У ході дослідження визначено особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами, окреслено критерії їх оцінювання та запропоновано інструменти для адаптації навчального процесу. Окрему увагу приділено ролі педагогів і психологів у забезпеченні якісної інклюзивної освіти.

Перевірено ефективність програм організації інклюзивного освітнього процесу на базі ЗДО комбінованого типу «Зірковий» № 284. Аналіз результатів роботи груп демонструє суттєве покращення рівня адаптації, комунікативних та когнітивних навичок у дітей, які навчалися за інклюзивною програмою.

Отже, результати дослідження підтвердили доцільність і ефективність впровадження інклюзивного підходу в освітній процес ЗДО. Це дозволяє вважати, що поставлені завдання виконано, а мету дослідження досягнуто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко О. Організація інклюзивної освіти в дошкільному навчальному закладі. Дитина з особливими потребами. 2016. № 2. С. 5–7.
2. Арнаутова Л. В., Лисенко І. Інноваційні технології в логопедичній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Проблеми реабілітації: *Збірник наукових праць*. Одеса. С. 10–14.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovijkomponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 20.10.2024).
4. Безлюдна Н. В., Калиновська І. С. Організація роботи учителя початкової школи в інклюзивному освітньому середовищі. *Академічні візії*. 21. 2023.
5. Бистрова Ю. О. Коваленко В. Є. Складові та структура індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивних закладів дошкільної освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки*. 2019. №6. Ч. 1. С. 189–202.
6. Бойко В. О. Інклюзивна освіта: до питання визначення поняття та особливостей її запровадження. *Наукові записки (Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя) Сер. : Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 7–10.
7. Вавринчук М. П. Освіта України і Болонський процес: навч. посіб. *Поліграфіст №2*. 2012. 252 с.
8. Величко Д. Особлива дитина – особлива турбота. *Логопед*. 2020. № 2. С. 16–17.
9. Головань Л. Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами. *Психолог*. 2012. № 19. С. 10–17.

10. Горішна Н., Майчук О. Порушення інтелектуального розвитку у дітей : підходи до діагностики. *Social Work and Education*, Vol. 8, No. 4. 2021. С. 528–539.
11. Гріневич Ж. Орієнтація на особистість : робота в інклюзивних групах. *Дошкільне виховання*. 2011. № 46. С. 6–8.
12. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 20.09.2024).
13. Заєркова Н. В., Трейтяк А. О. Інклюзивна освіта від А до Я : poradnik для педагогів і батьків. Київ. 2016. 68 с.
14. Інклюзивний простір. Порадник для педагогів та батьків : навч.-метод. посіб. / уклад. Логвін Т. В. Чернігів : Десна Поліграф, 2018. 188 с.
15. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. / за ред. Л. Галенко. Харків : «Друкарня Мадрид». 2018. 110 с.
16. Капітан Л. І. Виховання толерантності в дітей старшого дошкільного віку в контексті сучасної освітньої парадигми. *Науковий вісник Мукачівського державного університету Гуманітарні і суспільні науки. Журнал наукових праць*. №20 (15). 2016. С. 81–89.
17. Каут Н. М. Основи дефектології та логопедії : тексти лекцій. Дрогобич : ред. вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2012. 372 с.
18. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта : від основ до практики: монографія. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
19. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. Харків. Вид. «Ранок». 2019. 304 с.
20. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14.12 1960 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174 (дата звернення: 20.09.2024).
21. Консультативно-діагностичний супровід дітей з особливими освітніми

потребами в діяльності психолого-медико-педагогічних консультацій : посіб. / Жук Т. та ін.; за ред. А. Г. Обухівської. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 247 с.

22. Кучерак І., Петрушак О. Інтегровані заняття у системі інклюзивного навчання : досвід, реалії та перспективи. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка*. 2021. Вип. 3(47). С. 121–127

23. Ляпунова В. А. Міжособистісне спілкування дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах інклюзивної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70, Т. 2. С. 104 – 107.

24. Ляпунова В. А. Психолого-педагогічні умови формування толерантності у дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка та психологія*. Харків, 2016. Вип. 52. С. 60–69.

25. Мартинчук О. В., Довга К. Р. Концептуалізація поняття «діти з особливими освітніми потребами» в українській нормативно-правовій базі у сфері інклюзивної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2 (72). 2019. С. 18–25.

26. Матвеева Н. Інноваційні методи навчання молодших школярів з ООП. Інновації в початковій освіті : проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення : матеріали 3 Всеукраїнської науково-практичної конференції, 4–5.03.2020 р. Полтава. 2020. С. 38–41.

27. Миськів Л. До проблеми визначення поняття «інклюзивна освіта». *Вісник Київського міжнародного університету. Правові науки*. 2020. № 2. С. 221–224.

28. Миськів Л. І. Принципи, завдання та функції інклюзивної освіти. *Європейські перспективи*. № 10. 2013. С. 66–70.

29. Міщик Л. Інклюзивна освіта як умова соціалізації дітей-інвалідів у процесі навчання URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_32 (дата звернення: 22.10.2024).

30. Новак О. М. Толерантна взаємодія в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти як психолого-педагогічна проблема. *Освіта та педагогічна наука*. 2023. № 2 (183). С. 35–43.

31. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культур «Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-949. (дата звернення 10.09.2024).

32. Основи інклюзивної освіти: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Колупаєвої А. А. Київ. «А.С.К.», 2012. 308 с.

33. Палатна Д. Інклюзивне середовище: формування інтегрованого поняття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія «Соціальна робота». 2019. № 5(1). С. 20–23.

34. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агентство «Україна». 2019. 300 с.

35. Про ратифікацію Конвенції про права дитини : Постанова Верховної Ради УРСР від 27.02.1991 №789-ХІІ / Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. №13. С. 145.

36. Програма розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку від 3 до 7 років «Віконечко» / за ред. Л. І. Прохоренко. 2018. 236 с.

37. Прохоренко Л. І. Дитина із труднощами у навчанні. Київ : Літера ЛТД, 2019. 48 с.

38. Савінова Н. В., Берегова М. І., Борулько Д. М. Інклюзивне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку : навчально-методичний посібник. Миколаїв : Видавець Торубара В. В. 2020. 114 с.

39. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 (дата звернення: 14.09.2024).

40. Свалаявчик Л. В., Фенчак Л. М. Діти з особливими освітніми потребами:

сутність та їх класифікація. *Наука майбутнього : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених* / гол. ред. В. В. Гоблик. Мукачєво : РВВ МДУ. 2022. Вип. 1(9). С.143–147.

41. Семак С. М. Інклюзивна освіта : сутність, поняття, термінологія. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія : Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 19(1). С. 242–251.

42. Стрельнікова О. О., Єсіна Н. О. Поняття та сутність соціальної інклюзії в соціальній роботі. *Сучасне суспільство*. 2019. № 1(17). С. 233–241.

43. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі : навчальний курс та методичний посібник /за заг. ред. Колупаєвої А. А. Київ : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 124 с.

44. Трикоз С. В. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Київ : Літера ЛТД, 2019. 40 с. 50.

45. Фадіна Г. В. Діагностика та корекція затримки психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку : навч.-метод. посіб. Миколаїв : «Балашов», 2004. 68 с.

46. Черніченко Л. А. Використання інноваційних технологій у логопедичній роботі з дітьми. Формування здоров'язберігаючих компетенцій дітей та молоді : проблеми, розвиток, супровід. Умань : ФОП Жовтий О. О. 2017. Вип III. С. 124–126.

47. Черніченко Л. Характеристика та аналіз порушень мовленнєвого розвитку дітей раннього віку. *Освіта. Інноватика. Практика*. 11(3). 2023. С. 47–51.

48. Швайка. Л. А. Інклюзія в ЗДО. Серія «Заклад дошкільної освіти. Керівнику». Харків. Вид. група «Основа». 2019. 144 с.

49. Шевців З. Основи інклюзивної педагогіки : підручник. Київ : ЦУЛ, 2017. 248 с.

50. Medical information portal : порушення розвитку.
URL : <http://mediclab.com.ua/index.php?newsid=26165> (дата звернення 19.09.2024).